

Kiusa se on pienikin kiusa: kuinka venäläistämistoimia vastustettiin Suomessa?

Arvio teoksesta Hänninen, Reetta. *Kapinaa ja kiusantekoa – Venäjän sortokoneiston vastustus Suomessa*. Otava. 2023. 191 s. ISBN 978-951-1-45996-5.

Anna-Kaisa Ylikotila

FT Reetta Hännisen tietokirjamainen historiateos *Kapinaa ja kiusantekoa – Venäjän sortokoneiston vastustus Suomessa* kytkeytyy suomalaisessa historian tutkimuksessa varsin perusteellisesti käsiteltyyn keskusteluun siitä, miksi ja millä keinoin Venäjä pyrki sitomaan Suomen osaksi keisarikuntaansa 1800-luvun viimeisistä vuosista aina 1900-luvun alkuun ja Suomen vuoden 1917 itsenäistymiseen saakka (vrt. esim. Jussila 1979; Klinge 1997; Tommila 1960). Hännisen teoksen painoarvo on erityisesti näkökulmassa, miten Suomessa näitä venäläistämistoimia vastustettiin eri tasojen toimijoiden keskuudessa: teoksessa on esitelty niin tavanomaisia ihmisiä, tunnettuja suomalaisia henkilöitä kuin erilaisia yhdistyksiä ja seuroja.

Historiateoksen alussa Hänninen kertoo tutkimuksensa taustoista ja lähtökohdista sekä esittelee pääpiirteissään tärkeimmät sortovuosia käsitelleet tutkijat sekä heidän keskeisimmät tutkimuksensa. Koska aihetta on tutkittu paljon ja perusteellisesti, jää Hännisen esittelemä taustoituis aiemmasta tutkimuksesta varsin ohueksi. Vaikkei alle kaksisataasivuisessa esityksessä ole mahdollista syventyä kaikkeen, olisi aiemman mittavan tutkimuksellisen kontekstin vuoksi Hännisen voinut avata tarkemmin oman tutkimuksensa suhdetta näiden aiempien tutkimusten antiin ja erityisesti niiden tuloksiin. Lukija jää kaipaamaan sitä, että Hänninen asemoisi oman näkökulmansa suhteessa aiempaan tutkimukseen konkreettisemmalla ja jämäkämmällä otteella. Myös kirjan tavoitteet ja kysymykset olisi voinut sanoittaa tässä suhteessa selkeämmin, sillä ne jäivät epämääräisiksi eikä niitä avata teoksen alussa riittäväällä selkeydellä.

Teoksen kysymyksenasettelun ja otsikoinnin perusteella lukijalle muodostuu kuva, että kirja kattaisi molemmat venäläistämiskaudet (sekä 1899–1905 että 1908–1917). Lukijan perehtyessä itse teokseen sekä siinä käytettyihin aineistoihin käy kuitenkin ilmi, että teoksen ajallisessa keskiössä on pääasiassa ensimmäinen sortokausi. Vaikka aineistoa on teokseen tuki kerätty tarpeeksi jo pelkästään tältä ajanjaksolta, jää lukija kaipaamaan tämän valinnan perustelua ja avaamista. Toisen sortokauden käsittely on nimittäin huomattavasti kevyempää.

Teoksessa on käytetty teemoittelevaa otetta eli samankaltaisia keinoja vastustaa venäläistämistä on käsitelty aina yhdessä lukukokonaisuudessa. Teemat etenevät Venäjän yhdenmukaistamispolitiikan alkuaskeleista aina sanomalehtisensuuriin sekä asevelvollisuus adressiin ja venäläisiä virkamiehiä epäilyttäneistä yhdistyksistä kenraalikuvernööri Bobrikovin solvaajiin sekä keisarivaltaa suoraa loukanneisiin kuten Venäjän lipun polttajiin. Lukijan näkökulmasta tämä ratkaisu toimii paremmin kuin kronologinen jäsennys, joka olisi johtanut väistämättä huomattavaan toisteisuuteen. Esitystavasta huolimatta kirjasta löytyy jonkin verran toisteisuutta eli samoihin asioihin tai teemoihin palataan useampaan otteeseen, mutta tämä ei häiritse tutkimuksen lukemista.

Kirjoitusasu on sujuvaa ja teosta on mukava lukea, mutta jotkin tutkimuksessa käytetyt sanavalinnat herättävät lukijassa hämmennystä: tällainen kohta on esimerkiksi Suomesta puhuminen ”valtioalkiona” (s. 15). Lukija jää pohtimaan, olisiko näihin kohtiin löytynyt kuvaavampia termejä. Myös esimerkiksi jo otsikkotasolla teoksessa puhutaan venäläisestä sortokoneistosta ja itse teoksessa puhutaan myös sortovuosista, vaikka termin käytettävyyttä on viime vuosina kritisoitu historiantutkijoiden välisessä keskustelussa sen vahvan poliittisen painolastin ja latauksen vuoksi (ks. esim. Koskivirta 2019). Myös tässä kohtaa Hännisen toivoisi hieman avaavan ja perustelevan syitä päätyessään nimenomaisesti näihin sanavalintoihin.

Aineistona Hänninen on hyödyntänyt kenraalikuvernöörin kanslian asiakirjoja, kuten erikoisjaoston akteja, aktiluetteloja sekä takavarikoituja painotuotteita. Lisäksi Hänninen on käynyt läpi sanoma- ja aikakauslehtiä eri puolilta Suomea ja yhteensä lähdeluettelossa on mainittu kattavasti 27 lehteä. Erityisesti nämä sanomalehdistä poimitut esimerkit tuovat esille, millaisia vastareaktioita venäläistämistoimet ovat eri puolella Suomea herättäneet. Teos tuo hyvin ilmi, miten Suomessa suhtautuminen venäläisiin kulkukauppiaisiin muuttui yhä negatiivisemmaksi tai kuinka ortodoksiset kirkkorakennukset joutuivat ilkivallan sekä paikallispoliittisten kiistojen kohteiksi. Kirjassa käytetään myös valokuvia havainnollistamaan aineistoesimerkkejä, missä ne myös onnistuvat kiitettävästi.

Daavid vastaan Goljat eli pieni Suomi vastaan mahtava Venäjän keisarikunta

Hänninen lähtee teoksessaan liikkeelle kuvaamalla Suomen siirtymistä osaksi Venäjän keisarikuntaa Ruotsin ja Venäjän välisen sodan tuloksena. Siirtymä osaksi Venäjää on kuvattu rauhallisena vallanvaihdoksena Porvoon vuoden 1809 maapäivien myötä (myöhemmin niitä on nimitetty myös valtiopäiviksi, vaikka aikalaiset tunsivatkin ne nimenomaan maapäivinä). Kuten tästä teoksen lähtöpisteestäkin voi jo päätellä, Hännisen teos toistaakin tässä mielessä varsin perinteistä, jo useissa aiemmissa historiantutkimuksissa hyvin perusteellisesti käsiteltyä kuvaa siitä, kuinka alun Venäjämyönteisestä ja keisarimielisestä Suomesta tuli kohti 1800-luvun loppua venäläisviranomaisia uhmaava toimija, jonka kapinoinnissa keisarivaltaa vastaan oli nähtävissä suomalaisen kansakunnan itsenäistymisen siemen. Tähän varsin perinteiseen tulokulmaan Hännisellä ei ole oikeastaan uutta tarjottavaa ja varsinaista työn pihviä eli venäläistämiskausia pohjustetaankin pitkään ja perusteellisesti.

Varsinaisesti itse työn otsikossa käsiteltyihin teemoihin päästään luvussa ”Taistella vai taipua?” (s. 45). Koska teos itsessään on varsin lyhyt, tuntuu myös tästä syystä aiheen pohjustus pitkähköltä. Kiinnostavin näkökulma Hännisen työssä kuitenkin on niissä suomalaisissa, jotka ovat löytäneet erilaisia tapoja vastustaa venäläistämiskeinoja nimenomaan lainsäädännön porsaanrei’istä. Venäläisten määräyksiä vastaan hangoittelevia virkamiehiä esiintyi niin tullissa, virastoissa, rautateillä kuin pankeissa. Varsinkin postilaitoksen virkamiesten tottelemattomuus vaikutti siihen, että vuoden 1890 postimanifestin aikaan suomalaisten kansalliset tunnukset, kuten symbolisin merkityksin varustetut postimerkit, olivat pidempään käytössä kuin mitä venäläiset olisivat sallineet.

Tiettyihin aihepiireihin olisi voinut syventyä perusteellisemmin, mikäli aineistoa olisi etsitty lisää: esimerkiksi opettajien mainitaan levittäneen isänmaallista sanomaa, mutta aihetta ei käsitellä laajemmin. Ilmiötä olisi ollut mahdollista konkretisoida keräämällä aineistoa kansakouluopettajaseminaarien sekä kansakoulujen arkistoista tai tutkimalla, millaisista näkökulmista isänmaallisuutta nimenomaan opettajat käsitelivät erilaisissa iltamissa. Venäläistämiskausia on tutkittu niin paljon, että myös tutkimuskirjallisuuden kautta näihin aiheeseen olisi voitu perehtyä vieläkin syvällisemmin. Toisaalta Hännisen valitsemana näkökulmana tuntuu olevan eräänlainen yleiskatsaus venäläistämistoimien vastustamisesta Suomessa, joten teos avaa mahdollisuuden myös aiheesta tehtävälle lisätutkimukselle. Hännisen teosta voikin pitää eräänlaisena puheenvuorona keskustelussa, jonka tutkimuksellisessa keskiössä on tarkastella Venäjän vallan alaista Suomea mikrohistoriallisesta näkökulmasta, joka tässä tapauksessa ilmenee yksityisten ihmisten erilaisina keinoina vastustaa venäläistämistoimia. Hänninen saattaa yhteen sinänsä pieniä, aiemmin lähinnä paikallishistorian kannalta merkittäviä tapauksia, mutta jotka kerättyinä yhtenäiseksi kokonaisuudeksi osoittavat vakuuttavasti sen, miten poliittinen jännittyneisyys vaikutti ympäri Suomea paikallisyhteisöissä.

Myös tekijän tapa esittää eri paikkakuntien väliset erot keinoissa ja innossa vastustaa venäläistämistä on kiinnostava tulokulma. Tutkimus tuo hyvin esille, että venäläisten vastustaminen jakoi väestöä Suomen maantieteellisen alueen sisällä. Hänninen korostaakin, että vaikka yleisesti sivistyneistön parissa venäläistämistoimia vastustettiin kiivaasti, maaseudun väestön keskuudessa suhtautuminen ei ollut näin yksioikoista. Maaseudun asukkaat ostivat yhä tuotteita venäläisiltä kulkukauppiailta ja tarjosivat heille ruokaa sekä yönsijaa osoittaen tällä tavoin myötätuntoa venäläisiä kohtaan. Tällaista toimintaa pyrittiin kuitenkin rajoittamaan tai jopa estämään, sillä eri puolilla Suomea venäläisten kulkukauppiaiden tukemisesta rangaistiin esimerkiksi sakoin tai kiristämällä verotusta. Näin ollen suhtautuminen venäläistämistöimiin jakoi väestöä Suomessa erityisesti eri yhteiskuntaluokkien välillä, koska useimmiten toimien näkyvimmit vastustajat kuuluivat suomalaiseen sivistyneistöön. Teoksessa esiin nostettu tärkeä näkökulma on myös venäläistaustaisen väestön asema Suomen alueella venäläistämistöimien aikaan, mikä käytännössä ilmeni heidän syrjimisensä ja venäläisvastaisuutena. Esimerkiksi tiettyjä ammattiryhmiä, joissa esiintyi erityisen paljon venäläistaustaisia, boikotoitiin tai vastustettiin Helsingin ja Tampereen kaltaisissa kaupungeissa avoimesti: tällaisia ammatteja olivat erityisesti puutarhurit, jäätelönmyyjät ja kadunlakaisijat. Toisaalta palkkaus näissä ammateissa oli verrattain huono, minkä vuoksi niihin oli haastavaa saada palkattua suomalaistaustaista väestöä. Tätä aihetta tosin sivutaan varsin lyhyesti, siitä olisi mielellään lukenut lisää.

Erityistä kiitosta on annettava teokseen aineistosta nostetuista esimerkeistä kuten sanomalehtijutuista tai kenraalikuvernöörin kanslian asiakirjoista, jotka tuovat mainiosti esille oman aikansa kohut ja keisarivallan tai venäläisvastaisiksi loukkauksiksi tulkitut mielenilmaukset. Teoksessa esitellyt tapausesimerkit ovat poikkeuksetta kiinnostavia, oman aikansa ilmiöitä hyvin kuvaavia ja suorastaan herkullisia: monista esimerkeistä pystyy suorastaan aistimaan suomalaisten jopa humoristisiin mittasuhteisiin menneen vastarinnan ja halun vastustaa keisarikunnan päättäjiä, kun taas vastaavasti venäläisten viranomaisten kohdalla on helppo tuntea heidän kokemansa tuohtumuksen suomalaisten nurjamielisyyden vuoksi. Yhteen kootut aineistoesimerkit ovatkin teoksen parasta antia ja sen ehdoton ydin.

Lopuksi

Ensisilmäyksellä teos vaikuttaa ulkoasultaan ohuehkolta, mutta siitä huolimatta teokseen on onnistuttu keräämään yhteen huomattava määrä eri tasoisia toimia ja keinoja, joilla Suomessa vastustettiin venäläistämistoimia erityisesti vuosina 1899–1905. Teos osoittaa, että käytännössä venäläistämistoimia vastustivat niin suomalaiset virkamiehet kuin kansakin erityisesti passiivisen vastarinnan kautta. Venäläistämistoimien vastustamisessa on arkistoaineiston perusteella käytetty suorastaan ihailtavaa kekseliäisyyttä. Esimerkiksi tunnettu makeistehtailija Karl Fazerin painatti vuonna 1901 venäläisten virkamiesten lakkauttamia postimerkkejä makeisten käärepapereihin: erityisesti tämänkaltaiset yksityiskohdat saavat lukijan hymähtelemään huvittuneisuudesta.

Vaikka teokseen liittyikin tiettyjä ongelmakohtia sen tiiviin esitystavan vuoksi, on suhteellisen runsaasta lähdemäärästä saatu muodostettua kokonaisuudessaan varsin ehyt ja helposti lähestyttävä katsaus aiheeseen, josta myös lukijat ilman akateemista taustaa saavat varmasti paljon irti. Otsikkoon on jokseenkin huomiota herättävästi kirjoitettu kirjan käsittelevän ”kapinaa ja kiusantekoa”, vaikka todellisuudessa venäläistämistoimien vastustuskeinona on käytetty huomattavasti enemmän tuota jälkimmäistä kiusantekoa kuin varsinaista kapinaa, kuten makeistehtailija Fazerinkin esimerkki osoittaa.

Hänninen todistaa, että venäläistämistoimien vastustuksella on pyritty toisinaan vain osoittamaan mieltään sekä pistämään venäläiselle virkamieskoneistolle kamppoihin kuin varsinaisiin poliittisten linjavetojen muutoksiin. Kuten Hänninen itsekin toteaa, toisinaan jopa huvittavilta kuulostavien tapausten takaa paljastuu huomattavasti suurempia teemoja, kuten kasvavaa nationalismia ja suurvaltapolitiikkaa. Kuitenkin teoksen olisi voinut sitoa vielä täsmällisemmin Suomen sisäiseen politiikkaan, ilmapiiriin ja päätöksentekoon, sillä nyt teos jää eräänlaiseksi yleisesitykseksi aiheesta eikä ehkä löydä omaa täsmällistä paikkaansa muun aihetta käsittelevän tutkimuksen joukosta. Toisaalta varsinaisen historiatutkimuksen sijaan teos vaikuttaakin enemmän tietokirjalta, vaikka teoksesta löytyykin kirjaan loppuun sisällytetyt lähdeviitteet ja aineistoa on käytetty kiitettävästi.

Tutkimuksen teema tuo väistämättä konnotaatioita nykyhetkeen, sillä Venäjän aloitettua hyökkäyksen Ukrainaan helmikuussa 2022 on myös Suomessa asenteet venäläistaustaista väestöä kohtaan väistämättä muuttuneet. Kiinnostavaa teoksessa

onkin, että vaikka teoksen aihepiiri, teemat ja aineisto kumpuavatkin ajasta ennen Suomen itsenäisyyttä, löytyy niistä silti huomattavia yhtymäkohtia nykyisyyteen. Tästä syystä nykyisessä poliittisessa ilmapiirissä teoksen lukemista voi lämpimästi suositella niin Suomen kuin Venäjänkin historiasta kiinnostuneille ja napakan mittansa vuoksi teoksen saa kahlattua läpi varsin sukkelasti.

FT Anna-Kaisa Ylikotila on tutkijatohtori Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.

Kirjallisuus

Jussila, Osmo. 1979. *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914*. Historiallisia tutkimuksia 110. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Klinge, Matti. 1997. *Keisarin Suomi*. Espoo: Schildt.

Koskivirta, Anu. 2019. Viipurin venäläistäminen ja vastarinta sanomalehtien kuvauksissa 1910-luvun taitteen vuosina. Teoksessa *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*, toim. Anu Koskivirta & Aleksi Mainio, 142–203. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 21. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura. <https://doi.org/10.47564/vskst.94652>

Tommila, Päiviö. 1960. *Venäläinen sortokausi Suomessa*. Historian aitta 14. Helsinki: WSOY.